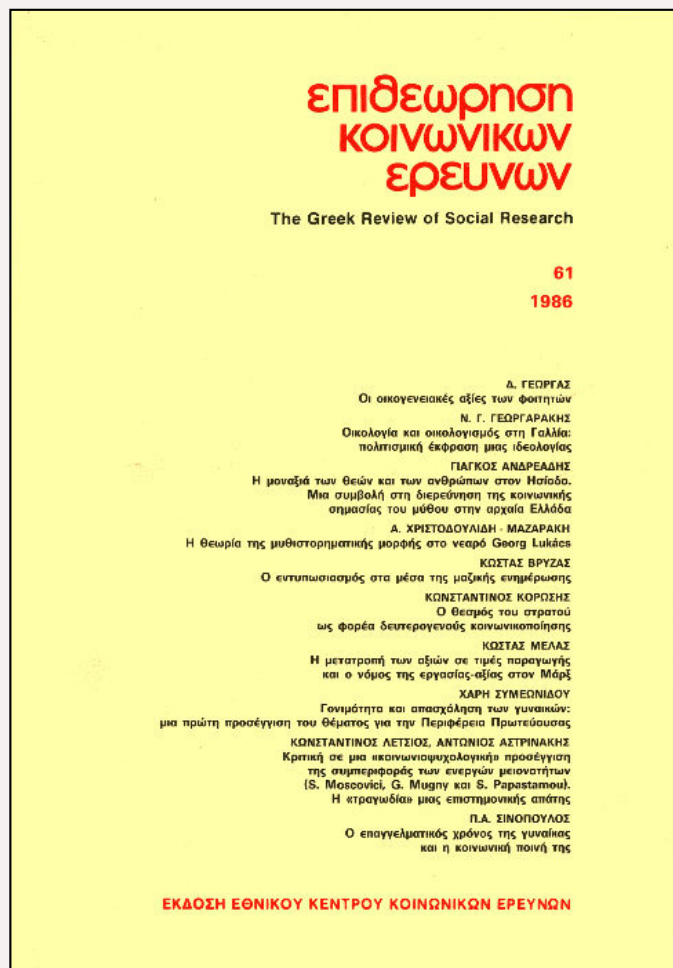

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Τομ. 61, 1986

Κριτική σε μια «κοινωνιοψυχολογική» προσέγγιση της συμπεριφοράς των ενεργών μειονοτήτων (S. Moscovici, G. Mugny και S. Papastamou): Η «τραγωδία» μιας επιστημονικής αυταπάτης

Λέτσιος Κωνσταντίνος
Αστρινάκης Αντώνιος
<https://doi.org/10.12681/grsr.969>

Copyright © 1986 Κωνσταντίνος Λέτσιος,
Αντώνιος Αστρινάκης

To cite this article:

Λέτσιος, Κ., & Αστρινάκης, Α. (1986). Κριτική σε μια «κοινωνιοψυχολογική» προσέγγιση της συμπεριφοράς των ενεργών μειονοτήτων (S. Moscovici, G. Mugny και S. Papastamou): Η «τραγωδία» μιας επιστημονικής αυταπάτης. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 61(61), 201-211. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.969>

Κωνσταντίνος Λέτσιος*, Αντώνιος Αστρινάκης**

ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΕ ΜΙΑ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ»
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ
ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ
(S. MOSCOVICI, G. MUGNY ΚΑΙ S. PAPASTAMOU)
Η «τραγωδία» μιας επιστημονικής αυταπάτης

Σκοπός μας μ' αυτό το άρθρο είναι να δείξουμε μέσα από μια κριτική θεώρηση της πειραματικής κοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης της θεωρίας της κοινωνικής επιρροής και συμπεριφοράς των μειονοτήτων και πιο συγκεκριμένα των ενεργών μειονοτήτων (S. Moscovici, 1979, G. Mugny και S. Papastamou, 1983), ορισμένα γενικότερα προβλήματα οργάνωσης και συστηματοποίησης του κοινωνιοψυχολογικού πεδίου, ενός πεδίου όπου η επικράτηση της θετικιστικής αντίληψης έχει αποτέλεσμα την αδυναμία σχηματισμού καθολικής θεωρίας (integratif theory) και πολύ σωστά απ' αυτή την άποψη ο J.P. Sartre στο *Esquisse d' une théorie des emotions* παρατηρεί: «Οι θετικές επιστήμες δεν επιθυμούν να γνωρίσουν τον κόσμο, παρά μόνο τις δυνατότητες και προϋποθέσεις ορισμένων φαινομένων. Αυτή η αντίληψη του κόσμου από πολύ παλιά ακόμα θεωρήθηκε λαθεμένη κάτω από την πίεση της κριτικής των μεθοδολόγων, κυρίως επειδή είναι αδύνατο να εφαρμοσθούν οι μέθοδοι των θετικών επιστημών και ταυτόχρονα να ελπίζουμε ότι αυτές οι μέθοδοι μια ωραία μέρα θα (μας) οδηγήσουν στην ανακάλυψη της συνθετικής ολότητας του νοήματος του κόσμου». Παραπέρα θα θέλαμε να δείξουμε ορισμένα άλλα προβλήματα-αντιφάσεις της θετικιστικής πειραματικής επιλογής τους με την επιθυμία τους για καθολική θεώρηση, καθώς και άλλα προβλήματα της «διαλεκτικής σχέσης πειράματος και θεωρίας» στη συγκεκριμένη έρευνα που οι συγγραφείς τουλάχιστον υποστηρίζουν σαν αρχή της επιστη-

* Ψυχολόγος

** Κοινωνιολόγος

μονικής τους σκέψης, ότι δηλαδή ο πειραματισμός στην ερευνητική τους πορεία «διόρθωνε» τη θεωρία, ενώ η θεωρία «προέκτεινε» τον πειραματισμό.

Κάτω από μια σε βάθος εξέταση της συγκεκριμένης έρευνας διαπιστώνει κανείς να διατυπώνονται και να εκφράζονται θεωρητικές κοινοτοπίες σαν μεγάλες ανακαλύψεις που και αυτές ακόμα δεν έχουν την ανάγκη απόδειξης της θεωρητικής αξίας, με τα άσχετα προς τη δυναμική της ζωής πειράματά τους.

Εξάλλου το πρόβλημα της ολοκλήρωσης της κοινωνιοψυχολογικής θεωρίας σε μια «μεγάλη θεωρία» (Pataki F., 1976) (integratif theory), που να ξεπερνά τα όρια των «μικρών» και «μεσαίων» επιπέδων θεωριών, κρύβει την ελπίδα επεξεργασίας αρχών όσο το δυνατό μεγαλύτερης εξηγηματικής ισχύος και εκφράστηκε κυρίως σαν απαίτηση στην ευρωπαϊκή κοινωνική ψυχολογία (S. Moscovici, 1970, 1972, Taifel 1972, Israel, 1972, W. Doise, 1982), που πέρα από τις ιδιομορφίες του κάθε ερευνητή τελικά μπορούμε να πούμε ότι πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της κοινής σύλληψης κριτικής και επεξεργασίας των θετικών (pozitiv) εναλλαγών.

Πιστεύουμε ότι οι θεωρητικοποιούσες αυτές τάσεις για ολοκλήρωση του κοινωνιοψυχολογικού πεδίου δεν μπορούν να το κατορθώσουν στα πλαίσια μιας θετικιστικής αντίληψης.

Το πρόβλημα για μας δεν μπαίνει όπως το θέτουν οι Moscovici, Taifel, Doise και άλλοι κοινωνιοψυχολόγοι —στο βάθος— σαν πρόβλημα τελειοποίησης του πειραματισμού, αφού η μέθοδος του πειράματος αποκλείει παράγοντες (ιστορικούς, ιδεολογικούς, εξουσία κλπ.) με οργανικά καθοριστικό ρόλο στο κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο. Ούτε πάλι επιτυγχάνεται η ολοκλήρωση με το συνδυασμό της διπρόσωπης αναγωγικής αντίληψης, ότι δηλαδή υπάρχει μια ψυχολογική αναγωγή και μια κοινωνιολογική αναγωγή, των οποίων ο συνδυασμός θα μας δώσει έναν καθολικό θεωρητικό σχηματισμό, αφού η μια έχει καθαρά θετικιστικό χαρακτήρα ενώ η άλλη καθορίζεται και διαχέεται στην ουσία της —όπως γράφουμε παραπάνω— από ιστορικούς δομικούς-κοινωνικούς παράγοντες (Eros F., 1981). Η ύπαρξη λοιπόν της μιας δίπλα στην άλλη δεν σημαίνει απαραίτητα και τη συνύπαρξη σε ένα καθολικό θεωρητικό-μεθοδολογικό σχήμα.

Τέτοιου είδους «συνδυασμό» νομίζουμε ότι επιχειρεί ο W. Doise με τα τέσσερα επίπεδα. Μια μνημόνευση κι απαρίθμηση των προσεγγίσεων χωρίς όμως, κατά τη γνώμη μας, να μας δείχνει τις βαθύτερες σχέσεις —αν υπάρχουν τέτοιες— των ξεχωριστών ειδικών μεθοδολογικών των επιπέδων. Έτσι ενώ η κατηγοριοποίησή του παρουσιάζει ενδιαφέρον από την άποψη της ιστορίας της επιστήμης δεν σημαίνει ότι μας αποδεικνύει τη συνύπαρξη των επιπέδων σ' ένα ενιαίο μεθοδολογικό σύστημα. Πώς για παράδειγμα μπορεί να σταθεί σ' ένα ενιαίο σχήμα επιστημονικής ολοκλήρωσης η προβληματική

του τρίτου επιπέδου (επίπεδο κοινωνικών ρόλων και status) ή του τέταρτου (ιδεολογικό επίπεδο) με τα καθαρά γνωστικά του πρώτου (ενδοατομικό επίπεδο) και δεύτερου (διατομικό επίπεδο), όταν ο ίδιος ο Doise κατασκευαστής των επιπέδων (σαν σχήμα κοινωνιοψυχολογικής ολοκλήρωσης) δεν παίρνει υπόψη βασική βιβλιογραφία του τρίτου επιπέδου, ανθρωπολογικές έρευνες του Linton ή φαινομενολογικές προσεγγίσεις του Goffman; Ο δε Moscovici ρητά τονίζει: «We cannot operate the terme of ideology»,¹ φυσικά με αναφορά την πειραματική του αντίληψη. Και αυτό ακριβώς μας ωθεί να ασκούμε κριτική σε τέτοιου είδους αντιλήψεις που ενώ μιλάνε για ύπαρξη κοινωνικών - ιστορικών - δομικών καθοριστικών παραγόντων στο κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο (τρίτο και τέταρτο επίπεδο), στην ουσία απορρίπτουν αυτές τις κοινωνιολογίζουσες προσεγγίσεις και τις αναφέρουν μόνο με εκλεκτικισμό, στο βαθμό που δεν θίγεται δηλαδή η μεθοδολογική τους επιλογή (πρώτο και δεύτερο επίπεδο), δημιουργώντας μ' αυτό τον τρόπο «επιστημονικές» αυταπάτες και συγχύσεις γύρω από το τι γίνονται αποδεκτά και τι απορρίπτονται στον κοινωνιοψυχολογικό λόγο, πράγμα φυσικά που έχει αποτέλεσμα να μεγαλώνει και η ρευστότητα του καθορισμού του αντικειμένου.

Η βασική λοιπόν ερώτηση για την κοινωνική ψυχολογία μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: είναι δυνατόν, πράγματι, ταυτόχρονα να προσεγγισθούν οι κοινωνικοί-δομικοί παράγοντες και οι ψυχικές διαστάσεις χωρίς να χάσουν τον οντολογικό τους χαρακτήρα με τις διάφορου είδους αναγωγές (κοινωνιολογικές, ψυχολογικές κλπ.) (Pataki, 1976) και αν ναι τι είδους reconstruction του περιεχομένου (κλασικού) υπαινίσσεται προς το οποίο θα πρέπει οι κοινωνικοί ψυχολόγοι να στρέψουν την προσοχή τους.

Η ερώτηση αυτή μας ωθεί να τονίσουμε την αναγκαιότητα μιας επιστημολογικής εξέτασης της κοινωνικής ψυχολογίας στη σταδιακή της ανάπτυξη για να αποτελέσει τον κοινωνιοψυχολογικό λόγο. Είναι λοιπόν φυσικό μπαίνοντας σε τέτοιου είδους προβληματισμούς να βρισκόμαστε αντιμέτωποι με γενεαλογικού χαρακτήρα ερωτήσεις, και αν δεχθούμε ότι η επιστήμη εμφανίζεται a posteriori των διαφόρων φαινομένων όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο M. Foucault στην *Ιστορία της τρέλας* «... το καθοριστικό είναι η χειρονομία που διαχώρισε την τρέλα κι όχι η επιστήμη που καθιερώθηκε, όταν πια είχε συντελεστεί ο διαχωρισμός κι όταν η τάξη είχε αποκατασταθεί», τονίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το χαρακτήρα της ψυχιατρικής σαν την συνέχεια της θεσμοποιημένης τάξης συσχετιζόμενη με πρακτικές πολιτικοοικονομικο-εξουσιαστικές.

Κατά παραλληλισμό λοιπόν άναμφισβήτητα και η κοινωνική ψυχολο-

1. «Δεν μπορούμε να προσεγγίσουμε τον όρο της ιδεολογίας». Απάντηση του S. Moscovici σε σεμινάριό του στην Ecole Pratique des Hautes Etudes.

γία αποτελεί μια κοινωνική παραγωγή που μεταβάλλεται σε κοινωνική κατάσταση της δοσμένης εποχής και επομένως μπορούμε να πούμε ότι παρουσιάζει ισοδυναμία μ' αυτό που ο K. Marx και ο K. Manheim ονομάζουν ιδεολογία (G. Allport, 1968).

Συγκεκριμένα: Ο K. Manheim προσδίδει στο «πλάνο δημοκρατίας» ένα ρόλο πρωτεύοντα και καθορίζει την πρακτική της σε συνάφεια με ιδεολογικούς παράγοντες. Στις χώρες δε που η κοινωνική ψυχολογία είναι επηρεασμένη από τη φιλοσοφία (Γερμανία, Κεντρική Ευρώπη κλπ.) αναπτύχθηκε και αναπτύσσεται μια τάση για «χειραφετημένη» κοινωνική ψυχολογία δηλαδή «κριτική» που έχει τις καταβολές της στον G. Lukács, Κριτική Σχολή της Φραγκφούρτης, Κίνημα '68, καθώς και άλλα αμφισβητησιακά κινήματα, κάτω από ιδεών μιας ιδεολογικοπολιτικής κατάστασης (πράσινοι, οικολόγοι, νεομαρξιστές κι άλλα κινήματα αμφισβήτησης), που όσο κι αν αμφισβητούνται από την παραδοσιακή και επίσημα αναγνωρισμένη (σε πανεπιστήμια και ακαδημίες) ότι δήθεν δεν κάνουν επιστήμη αλλά πολιτική —λες κι ίδιοι μόνο ψάχνουν την αντικειμενική αλήθεια— δεν παύει να θέτει υπό αμφισβήτηση και να επιδρά στη διαμόρφωση και περαιτέρω ανάπτυξη της κοινωνικής ψυχολογίας. Εξάλλου η θεσμοποίηση τέτοιων απόψεων είναι μακρόχρονη και πάντοτε συνυφασμένη με τη θεσμοποίηση κι αφομοίωση ευρύτερων αμφισβητησιακών απόψεων σε μια κοινωνία.

Αλλά μήπως το ίδιο πράγμα δεν μαρτυρεί και η θεματολογία της κοινωνικής ψυχολογίας στην Σοβιετική Ένωση, όταν η πλειοψηφία των κοινωνικών ψυχολόγων επιστρέφοντας στις κατηγορίες του Plehanov για την «κοινωνική συνείδηση» προσπαθούν να εξετάσουν κυρίως τα προβλήματα λειτουργίας της κολεκτίβας.

Άρα λοιπόν η εμπέδωση της μελέτης του ιδεολογικού παράγοντα θεωρείται απαραίτητη γιατί, εντοπίζοντας τον πραγματικό ιδεολογικό χαρακτήρα της επιστήμης, κάνουμε τεράστια βήματα για τη σωστή προσέγγιση του «πραγματικού αντικειμένου» της επιστήμης, μια προσέγγιση απαλλαγμένη από τον υποκειμενισμό του ψευδο-επιστήμονα ασυνείδητα φορέα ιδεολογικών και εξουσιαστικών σκοπιμοτήτων. Αυτός ο υποκειμενισμός εξάλλου εμποδίζει την «αληθή γνώση» —εάν υπάρχει τέτοια και δεν αποτελεί fiction—, τη γνώση των πραγμάτων «καθ' εαυτά», τη «μεγάλη αλήθεια», που τουλάχιστον διακηρύσσουν ότι γυρεύουν.

Δεν αμφισβητούμε λοιπόν εδώ τόσο τις επιλογές στη θεματολογία, αφού οι περισσότερες ασχολούνται με προβλήματα και φαινόμενα που στη δοσμένη εποχή αποτελούν μέρος της προβληματικής της συγκρότησης ατόμου-κοινωνίας.

Σκοπός μας είναι να προστατεύσουμε την «επιστημονική αλήθεια», δηλαδή τον αρχικό σκοπό που διακηρύσσει η επιστήμη, την αλήθεια των φαι-

νομένων καθ' εαυτή. Η επιστήμη πρέπει να έχει εμπεδωμένη στη μεθοδολογία της την ελευθερία «αξιο-κοινωνιολογικής κρίσης» του M. Weber, για να είναι σε θέση να διευκρινίζει τις εκάστοτε σχέσεις και την καθοριστικότητα των ιδεολογικών παραγόντων.

Εξηγούμε όμως τι εννοούμε λέγοντας ότι στη μεθοδολογία της επιστήμης πρέπει να είναι εμπεδωμένη η «αξιο-κοινωνιολογική» ελευθερία: Όσο το δυνατό μεγαλύτερη στροφή στον αντικειμενισμό ώστε να δημιουργηθεί μια μέθοδος που: α) θα είναι αδέσμευτη και ελεύθερη από κάθε είδους ιδεολογικο-εξουσιαστικούς καθορισμούς, β) θα παίρνει υπόψη της τη δομή των αντικειμένων σαν τέτοια (καθ' εαυτά) που καθορίζουν τη νόηση, όχι πλέον σαν ψυχολογική διαδικασία (δυναμική επιθυμίας) αλλά σαν αφηρημένη πράξη με αναφορά το ίδιο το αντικείμενο (φαινόμενο), και έτσι ταυτόχρονα γ) θα μπορεί να ξεπερνά τα ίδια της τα όρια για χάρη της καταγραφής του αντικειμένου.

Θεωρητικές πηγές της προβληματικής μας για τη σωστή επιλογή της παραπάνω μεθόδου-σκέψης για την καταγραφικού χαρακτήρα προσέγγιση μιας πραγματικότητας αποτελούν αφ' ενός μεν η προβληματική γύρω από τις έννοιες της κατανοητικής μεθόδου και της αξιο-κοινωνιολογικής ελευθερίας της κρίσης του M. Weber (1972), αφ' ετέρου η κοινωνιολογία - φιλοσοφία της γνώσης (σε αφηρημένο επίπεδο αναζητούν τα αίτια του λόγου σαν καθοριστικό του reconstruction των ιστορικών και κοινωνικών σχέσεων), καθώς και οι φαινομενολογικές θεωρήσεις (E. Husserl, 1984, P. Berger - T. Luckmann, 1984, E. Goffman, 1981, G. Devereux, 1977 κ.ά.) με την ακριβή χωροχρονική χρήση των λογικών κατηγοριών του όντος (φαινομένου) που μέσω της φαινομενολογικής ενόρασης (Wesensschau) επιδιώκουν την αυθεντική γνώση των πραγματικοτήτων ξεπερνώντας έτσι κι αυτή την ίδια την επιστήμη.

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν τον καθολικό αποκλεισμό της θετικής μεθόδου από μια προσέγγιση, αλλά στη συγκεκριμένη δουλειά μας, ορμώμενοι από τα αδιέξοδα που ήδη έχουν δημιουργηθεί, αφ' ενός στο γενικό — θεωρητικό — αφηρημένο επίπεδο, σαν αδυναμία συνθετικής, πολυδιασπαστικής ολοκλήρωσης (αποδεκτό σχεδόν από όλους), και αφ' ετέρου κατά συνέπεια αυτού ή αντίστροφα, σαν αδυναμία πολυδιαστασιακής αντίληψης της αλληλεπίδρασης των παραγόντων στο συγκεκριμένο επίπεδο προσπαθούμε να εμβαθύνουμε στην ανάλυση αυτών των προβλημάτων και αδιεξόδων που κατά τη γνώμη μας κατά κύριο λόγο, δημιουργεί η επικράτηση αυτής της μεθόδου στο κοινωνιοψυχολογικό πεδίο.

Συμπερασματικά,² σαν συνέπεια των προλεγομένων, η ολοκλήρωση του

2. Αυτή η συμπερασματική μας αντίληψη, ταυτόχρονα συμπίπτει με τον δυναμικό έλεγ-

κοινωνιοψυχολογικού πεδίου στο συγκεκριμένο και γενικό επίπεδο είναι συνυφασμένη με μια ορθολογικού χαρακτήρα σκέψη που έχει σκοπό τη λογική σύνθεση (ολοκλήρωση) όλων των καθοριστικών παραγόντων (μάκρο και μικρο), προερχομένων εκ των έσω και έξω (επιστήμης και φαινομένου), σε όλες τις διαστάσεις (κάθετες και οριζόντιες).

Θα συνεχίσουμε την αμφισβητησιακή μας προβληματική για την κλασική – θετικιστική – εμπειριστική κοινωνική ψυχολογία προχωρώντας στην κριτική της πειραματικής κοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης της «θεωρίας» της κοινωνικής επιρροής και συμπεριφοράς των ενεργών μειονοτήτων των Moscovici (1979), Mugny, Papastamou, 1983, σε συνδυασμό πάντα με την προβληματική σχηματισμού καθολικής θεωρίας, που ήδη θέσαμε παραπάνω.

Ο τρόπος με τον οποίο οι συγγραφείς S. Moscovici και κατ' απομίμηση G. Mugny - S. Papastamou ερμηνεύουν, δομούν και περιορίζουν τις μειονότητες και τη λειτουργία τους δεν αποτελεί μια καθολική (integrativ) καταγραφή αλλά είναι ελλιπής ώστε να δημιουργεί συγχύσεις και επιπρόσθετα προβλήματα μη παίρνοντας υπόψη τις ήδη επεξεργασμένες κοινωνιολογικές κατηγορίες και αναλύσεις (π.χ. γύρω από *deviation*), μα κι αν ακόμα τις παίρνουν υπόψη τους αυτό γίνεται τόσο ατοπικά και εκλεκτικίστικα ώστε ούτε καν να υπαινίσσεται ένα κάποιο σύνθετο κοινωνικό πλαίσιο, στο οποίο διακηρύσσουν ότι εντάσσουν τη δράση των μειονοτήτων.

Πιο συγκεκριμένα: η ένταξη της μελέτης της κοινωνικής επιρροής των μειονοτήτων στα πειραματικά πλαίσια να μεν αποπροσωποποιεί και ψυχολογικοποιεί τις μειονότητες ως οντότητες, αλλά τις αποκόβει από τη δυναμική της καθημερινής δράσης στο κοινωνικό σώμα και στο θεωρητικό επίπεδο από τις ήδη μέχρι τώρα —όπως γράφουμε και παραπάνω— υπάρχουσες κοινωνιολογικές αναλύσεις του *deviation*, *κινήματων* κλπ.

Ένα βασικό (δομικό και γενετικό για την έννοια) πρόβλημα, κατά τη γνώμη μας, συνίσταται στο ότι η λειτουργική αναλυτική της ισχύς αρχίζει όταν το ίδιο το φαινόμενο που επιδιώκει να προσεγγίσει έχει πια τελειώσει. Αυτό γιατί τέτοιου είδους συνισταμένες στη λειτουργική δράση μιας μειονότητας σαν «σταθερότητα της συμπεριφοράς», «εσωτερική συνείδηση» οριοθετούν και περιορίζουν τις μειονότητες σε θεσμοποιημένα πλαίσια. «Οι μειονότητες είτε είναι σταθερές στη συμπεριφορά τους, είτε δεν είναι μειονότητες» λέει ο Moscovici, δείχνοντας έτσι ότι γίνεται λόγος για θεσμοποιημένες πλέον μειονότητες (φορείς αντιπολιτευόμενων κομμάτων, πολιτιστικοί διεκδικητικοί σύλλογοι, κινήματα οικολόγων κλπ.), που πια δεν αποτελούν μειονότητες, παρά αποκρυσταλλωμένα κοινωνικά μορφώματα. Δεν αναλύονται λοιπόν, κατά τη γνώμη μας, οι μειονότητες και η επιρροή που ασκούν ή

χο μιας κατάστασης και ταυτόχρονα υπαινίσσεται και το αντικείμενο της κοινωνικής ψυχολογίας σαν την καταγραφή της καθημερινής ζωής και συμπεριφοράς.

το καινοτομικό της συμπεριφοράς τους μέσα στα χαρακτηριστικά τους, την τυχαία πολυκαθοριστικότητα, το περιστασιακό και τη ρευστότητα της δράσης τους, συνυφασμένα πάντα με αμφίβολες δράσεις, που κατά τη διάρκεια αμφιβολών και επαναλαμβανόμενων αλληλεπιδράσεων, σταδιακά οργανώνονται και φορμάρονται με σκοπό την αποδοχή τους, τη δημιουργία ενός σταθερού κοινωνικού συλλογικού σχήματος που θα προσδίδει στα μέλη του κοινωνική και ατομική ταυτότητα.

Αμφισβητούμε κατά πόσο μπορεί να αποδοθεί σ' αυτό το είδος μειονοτήτων διάδοση καινοτομικού στοιχείου που να εμπεριέχει στοιχεία κοινωνικών αλλαγών με τη σημασία που αντιλαμβάνονται οι συγγραφείς, αφού το καινοτομικό στοιχείο αρχίζει και εμπεριέχεται στη δράση — προσπάθεια (συνειδητή και ασυνειδητή) θεσμοποίησης — συλλογικοποίησης μιας για πρώτη φορά εμφανιζόμενης πράξης ατομικής, που για διάφορους λόγους-αιτίες εσωτερικές (πράξη αποδιδόμενη σε παρορμητικούς, ατομικούς παράγοντες) ή εξωτερικές (κοινωνική καθοριστικότητα της πράξης) έχει αποβεί αναγκαία για την ύπαρξη του ατόμου και εμμένει στην επανάληψή της. Η διάδοση της καινοτομίας των μειονοτήτων, καθώς και η γέννησή της πρέπει λοιπόν να ενταχθεί μέσα σ' αυτό το γενετικό σχήμα, στην αυτοπραγματωτική σαν οντότητα διαδικασία της και όχι στη λειτουργική αυτών των μειονοτήτων που αντιλαμβάνονται οι Moscovici, 1979, G. Mugny, S. Papastamou, 1983, και άλλοι πειραματικοί κοινωνιοψυχολόγοι, που ως ένα βαθμό είναι καινοτομία, όχι όμως μειονοτική. Στην περίπτωση αυτή νομίζουμε ότι γίνεται λόγος για απλή αντιγνωμία και επικράτηση θεσμοποιημένων αντιλήψεων και γνώμων, που όμως δεν έχουν σχέση με φαινόμενα περιθωριοποίησης — κι αν ακόμα έχουν, αυτή είναι ελάχιστη στο βαθμό που οι μειονότητες παρουσιάζουν μια κάποια ταύτιση με κάθε αντί. Δεν πρόκειται δηλαδή για συγκρούσεις όπου παρουσιάζεται μια σαφής έκφραση μειονοτήτων μέσα από τις οποίες θα έπρεπε οι συγγραφείς να προσεγγίσουν τα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής, καινοτομίας κλπ. ενεργών και μη ενεργών μειονοτήτων.

Κάτω από την προβληματική των συγγραφέων θα μπορούσε κανείς να εντάξει στη μελέτη της κοινωνικής επιρροής και συμπεριφοράς των μειονοτήτων μια οποιαδήποτε αντιγνωμία στα πλαίσια μιας κοινωνικής ομάδας.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι συγγραφείς μεταφέρουν το κέντρο βάρους των σημαντικών (*relevans*) καθοριστικών στοιχείων που χαρακτηρίζουν μια μειονότητα σαν δομή και σαν διαδικασία σε ασήμαντα (*irrelevans*) και δευτερεύοντες παράγοντες —για το ίδιο το φαινόμενο— κι αυτό γίνεται κυρίως εξαιτίας της στενότητας της θετικιστικής μεθοδολογικής αντίληψής τους που δεν μπορεί να προσεγγίσει τέτοιου είδους ρευστότητες και γιατί τα πειράματά τους έχουν αποκολληθεί από το δυναμικό κοινωνικό πλαίσιο. Το τριφασικό πειραματικό τους υπόδειγμα δεν μετράει και δεν δείχνει τίποτα περισσότερο

απ' αυτή την αλλαγή της γνώμης στις συγκεκριμένες πειραματικές καταστάσεις που σοφίσθηκε κυρίως ο S. Moscovici αντιστρέφοντας την προβληματική του Asch, πολύ περισσότερο δε, δεν μπορούμε να ανάγουμε την ατομική και κοινωνική δυναμική σε τέτοιου είδους πειραματικά υποδείγματα. Στην ουσία η «θεωρία» τους δεν αποτελεί ριζική κριτική της θεωρίας του Asch (1956) —όπως την εμφανίζουν— αλλά συνέχειά της και σαν αντίληψη και σαν μέθοδο, με αποτέλεσμα να μην εμβαθύνουν στις αιτιακές σχέσεις γέννησης των μειονοτήτων μέσα από μια ιστορική, ανθρωπολογική, κοινωνική αναδρομή των κινημάτων ώστε να μας δώσουν μια σαφή εικόνα της ψυχής των μειονοτήτων και των διαδικασιών που τις διέπουν. Ούτε καν υπαινίσσονται οι μεταβολές, εξελίξεις, μετεξελίξεις, εξαφανίσεις, παρουσιάσεις και αναπαρουσιάσεις των μειονοτικών διαδικασιών στις αντίστοιχες κοινωνικές, μέσα από τις οποίες αναδύονται ενεργά και μη ενεργά στοιχεία μειονοτήτων, με λιγότερη ή περισσότερη επιρροή, με ανοδική ή μη (πολλές φορές καθοδική έως την εξαφάνισή τους) πορεία. Και η μεν ανοδικότητα και περισσότερη επιρροή χαρακτηρίζει τις ενεργές μειονότητες που αργά ή γρήγορα θα αφομοιωθούν και θα θεσμοποιηθούν, ενώ οι άλλες (μη ενεργές μειονότητες) θα εξαφανιστούν ή θα αποτελέσουν τα φαινόμενα της απόκλισης (deviation), κοινωνικής και ατομικής παθολογίας.

Στο σημείο αυτό λοιπόν διαφαίνεται έντονα η μη πολυδιαστασιακή τους αντίληψη, καθώς και η έλλειψη χωροχρονικής ακρίβειας των εννοιών των μειονοτικών διαδικασιών, καθολικά αντίθετοι με τη συμπερασματική μας άποψη και την ολοκλήρωση του κοινωνιοψυχολογικού πεδίου στο συγκεκριμένο και γενικό-θεωρητικό επίπεδο, πράγμα που έχει σαν αποτέλεσμα την επικράτηση υποκειμενικού αυθαίρετου, που όμως οι συγγραφείς δεν αντιλαμβάνονται, εξαιτίας της έμμονης προσκόλλησής τους στην ψευδοεπιστημονικότητα της πειραματικής κοινωνιοψυχολογικής μεθοδολογίας (μέτρηση, πείραμα, controll, κλπ. σαν «μοναδικά» κριτήρια επιστημονικότητας).

Εκτός αυτού ο Moscovici δυστυχώς υποπίπτει και στο λάθος να πιστεύει ότι η ολοκλήρωση του κοινωνιοψυχολογικού πεδίου είναι ο συνδυασμός της ψυχολογικής και κοινωνιολογικής αναγωγής, όταν προβαίνει στη διάκριση επιρροής θεωρούμενης από ψυχολογική και κοινωνιολογική άποψη.

Συγκεκριμένα: την μεν πρώτη αντιλαμβάνεται σαν τη διαδικασία εκείνη, που αναφέρεται στους μετασχηματισμούς, τους οποίους υφίστανται οι γενικοί μηχανισμοί της κρίσης, της αντίληψης και της μνήμης, όταν εμφανίζονται ως αποτέλεσμα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ δύο υποκειμένων ή δύο ομάδων, ενώ τη δεύτερη κατανοεί σαν «διαδικασία που εγκαθιστά σχέσεις στο εσωτερικό των ομάδων, με την επεξεργασία κοινών κανόνων και με την κοινωνικοποίηση των ατόμων».

Στο ίδιο λάθος υποπίπτουν και οι συγγραφείς G. Mugny και S. Papastamou (1983), όταν με βάση τα τέσσερα επίπεδα ανάλυσης του Doise (1982) επιχειρούν την κοινωνιοψυχολογική διάρθρωση και ερμηνεία του φαινομένου της κοινωνικής επιρροής, πάντα στα πλαίσια της πειραματικής κοινωνιοψυχολογικής αναφοράς του πρώτου και δεύτερου επιπέδου, αναφορά εκ διαμέτρου αντίθετη —όπως δείξαμε και παραπάνω— με τις ανθρωπολογικές και κοινωνικοϊστορικές διαστάσεις του τρίτου και τέταρτου επιπέδου.

• Αυτά γιατί κηρύσσονται υπέρμαχοι μιας διαρθρωτικής ανάλυσης των κοινωνιοψυχολογικών φαινομένων, που η διαρθρωτικότητα όμως των θεωριών τους δεν εφαρμόζεται έστω και στον περιορισμένο της χαρακτήρα στις μέχρι τώρα έρευνές τους.

Ένα άλλο πρόβλημα —εξίσου βασικό— που εμποδίζει το σχηματισμό καθολικής αντίληψης στην προσέγγιση των μειονοτήτων από τους συγγραφείς, αποτελεί —όπως ήδη γράψαμε και παραπάνω (χωρίς φυσικά να εμβαθύνουμε)— και η αδυναμία εντόπισης και εμπέδωσης των ιδεολογικών καθοριστικών παραγόντων, αφ' ενός μεν της ίδιας της κοινωνικής ψυχολογίας, αφ' ετέρου δε του επιμέρους φαινομένου (στη συγκεκριμένη περίπτωση μειονοτικές διαδικασίες) που προσεγγίζουν. Φυσικά όταν μιλάμε για ιδεολογικούς καθοριστικούς παράγοντες εννοούμε, όπως και οι συγγραφείς, «το σύνολο των γενικών παραστάσεων και αξιών ενός δοσμένου κοινωνικού συστήματος», που όμως την εξέτασή τους δεν αποκλείουμε, ούτε απλά αναφέρουμε, αλλά ούτε και περιορίζουμε στα πειραματικά σχήματα. Εκτός αυτού ένας τέτοιου είδους περιορισμός είναι ανεπίτρεπτος εξαιτίας της διαχρονικής-ιστορικής υπόστασης των εννοιών που χαρακτηρίζουν την ιδεολογία.

Ο S. Moscovici —όπως ήδη γράψαμε και παραπάνω— δηλώνει: «We cannot operate the terme of ideology», οι δε συγγραφείς G. Mugny και S. Papastamou (1983) κατ' αντιγραφή του Doise (1982) θεωρούν προσεγγίσεις ιδεολογικού χαρακτήρα τα πειράματα τύπου *sheriff*, όπου τα άτομα «ενώ όταν είναι μόνα τους απέναντι στο αυτοκινητικό φαινόμενο (όπου πρέπει να εκτιμήσουν μια φωτεινή μετατόπιση μέσα σε μια σκοτεινή αίθουσα, χωρίς κανένα σημείο αναφοράς) έχουν διαμορφώσει διαφορετικές απαντήσεις, συγκλίνουν μόλις βρεθούν δύο ή τρία μαζί», ή «τις διατομικές διαπραγματεύσεις, όπου η σύγκλιση απορρέει από αμοιβαίες παραχωρήσεις που μπορούν και εκφράζουν την πρόθεση αποφυγής μιας σύγκρουσης με τρίτους» — Franch J.R. (1956), Moscovici και Ricateau (1972) —, ή άλλα παραπλήσια πειράματα που όμως —κατά τη γνώμη μας— δεν ανταποκρίνονται στη διαχρονική υπόσταση των εννοιών («γενικές αξίες», «αξίες», «κοινωνικά συστήματα») που χαρακτηρίζουν την έννοια της ιδεολογίας.

Διαπιστώνουμε λοιπόν, εξαιτίας της επιμονής και αναγωγής επεξηγήσεων του φαινομένου στην πειραματική μέθοδο, έναν εκλεκτικισμό και μια

επιφανειακότητα όσον αφορά στη χρήση του όρου ιδεολογία από τους συγγραφείς, χωρίς να δίνεται η αντίστοιχη διαχρονική καθοριστικότητα που καθιστά αδύνατη την αντικειμενική καταγραφή του φαινομένου της κοινωνικής επιρροής και της συμπεριφοράς των μειονοτήτων. Κατά συνέπεια λοιπόν, εύλογα μας δημιουργείται το ερώτημα, σε ποιο βαθμό η «συνθετική τους αντίληψη» αποτελεί πράγματι διαρθρωτική προσπάθεια των κοινωνιοψυχολογικών προσεγγίσεων, ή μάλλον δεν αποτελεί διαιώνιση ενός κοινωνιοψυχολογικού κατεστημένου —στενά συνυφασμένο με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό-εξουσιαστικό κατεστημένο— εις βάρος της αντικειμενικής καταγραφής του φαινομένου, μια προσπάθεια πολιτικο-εξουσιαστικής σκοπιμότητας που δεν έχει καμία σχέση μ' αυτό που τουλάχιστον η «επιστήμη» διακηρύσσει για τον εαυτό της, δηλαδή την υπεράνω όλων (αντικειμενική) καταγραφή της πραγματικότητας.

Εδώ εντοπίζουμε και αντιλαμβανόμαστε το μυστικισμό και ανορθολογισμό που κρύβεται στο δογματισμό και της κοινωνιοψυχολογικής μεθόδου, απέναντι σε μια συνεχώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, που εξαιτίας της εισαγωγής καινούριων καθοριστικών διαστάσεων του φαινομένου, έχει σαν απαίτηση την «αλλαγή», ή τουλάχιστον τη «διεύρυνση» του «παραδείγματος» (T. Kuhn) για την επεξήγηση των νέων αυτών διαστάσεων.

Γι' αυτό λοιπόν επιμένουμε στη σαφή διατύπωση και εξέταση των εκάστοτε αλληλοκαθοριστικών παραγόντων —σαν οργανικό μέρος κάθε έρευνας— επιστήμης και φαινομένου, σ' ένα είδος «αντι-επαγωγικής μεθόδου» που αποδεσμεύει την επιστήμη από τις διάφορες σκοπιμότητες, είτε μιας προηγούμενης εμπειρίας της επιστήμης είτε μιας πολιτικο-εξουσιαστικής κατάστασης, δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο περισσότερη βαρύτητα στην κατανόηση του ίδιου του φαινομένου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allport, 1968, *The Handbook of social psychology*, β' έκδ. 1968, έκδ. Gardner Lindzey και Elliot Aronson, τ. I. *Historical Introduction (systematic Positions)*, Addison-Wesley Publishing Company σ. 1-81 (ουγγρική μετάφραση).
- Asch, S.C., 1956, *Studies on independence and conformity: a minority of one against a unanimous majority*, Psychological Monographs 70 (416).
- Berger P. — Luckmann T., 1984, *A valóság társadalmi felépítése* (αποσπάσματα) 321-350, Gondolat 1984, Βουδαπέστη.
- Devereux G., 1977, *Essais d'ethnopsychiatrie generale*, Gallimard, Παρίσι 1977.
- Doise W., 1982, *L'explication en psychologie sociale*, PUF, Παρίσι.
- Eros F., 1981, *A szocial pszichológia válsága: Krízis Kritika nélkül*. (Η κρίση της κοινωνικής ψυχολογίας: Κρίση χωρίς κριτική), 297 σελ., Pszichológia 1981/2.

- Eros F. (1981 a), «Cooperation, legitimation and some aspects of the history of social psychology» (χειρόγραφη διάλεξη που ακούστηκε στη συνάντηση της Bologna 13-16 Μαΐου 1980 της European Association of Experimental Social Psychology).
- French, J.R. (1956), «A formal theory of social power», *Psychological Review*, 63, 181-194.
- Goffman E., 1981, *A Retköznapi élet szocialpszichológiája*, Gondolat, Budapest 1981.
- Husserl E., 1984, *A tiszta fenomenologia es a fenomenologiai filozofia eszmei* (αποσπάσματα) 45-57 καθώς: *Az europai tudományok valsága es a transzcendentali fenomenologia* (αποσπάσματα) 57-70 στο *A fenomenologia a tarsadalomtudományban*. Gondolat. Βουδαπέστη 1984 (Επιλογές κειμένων υπό του Hernádi Miklos).
- Israel I., 1972, *Stipulations and constructions in social sciences*. In Israel-Tasfel, 1972, σελ. 123-211.
- Kuhn T. (1981), *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Εκδόσεις: Σύγχρονα Θέματα. Θεσσαλονίκη.
- Moscovici S., 1970, Πρόλογος στο Jodelet, D., Viet J., Besnard Ph., *La psychologie sociale: Une discipline en mouvement*. Mouton, Paris - La Haye. σ. 9-64.
- Moscovici S., 1972, «Society and theory in social psychology στο Israel I., Taifel H., 1972, σ. 17-68. Taifel H., 1972, «Experiments in a vacuum», στο Israel I., Taifel H., 1972, σ. 69-119.
- Moscovici S., 1979, *Psychologie des minorités actives*. PUF, Παρίσι.
- Moscovici S., et Ricateau (1972), «Conformité, minorité et influence sociale», στο Moscovici S., *Introduction a la psychologie sociale I*, σ. 139-191, Larousse, Παρίσι.
- Γκαμπριέ Μιούνη - Στάμος Παπαστάμου, 1983, *Μειονότητες και εξουσία*, Αλέτρι 1983.
- Pataci F., 1976, *Utak es va' laszutak a mai szocia' lpszichologia'*, Ban. Akademiai Kiado, Βουδαπέστη 1976.
- Weber M., (1972), *Δοκίμια επί της θεωρίας των κοινωνικών επιστημών*, (τόμ. Α', Β'), ΕΚΚΕ 1982, Αθήνα (μετάφραση του Α. Γρηγορογιάννη).